

Mauri Nieminen

LAPIN LUONTO LUO OUTOA TAIKAA

Lapin luonto luo outoa taikaa

Yösoutelua ja kalastusta Utsjoen Kevojoella.

*Muistatko,
rakas miten
Tenolle kevät tuli?
Sade kohisi puissa,
yöt verhosivat askeleemme,
tuoksuvaan lehteen
aukesivat tunturikoivujen silmut,
ja puunlatvoissa tuuli
yön säveliä joikui, joikui.*

*Muistatko?
Loppumattomia polkuja
vaelsimme aamuun asti.
Jäkälän tuoksuun,
tunturipurojen kohinaan
sekoitimme rakkautemme sanat.
Ojensit kätesi,
tulit läheiseksi kuin tuuli.
Väkevänä kuin Lapin kevät
nostit sydämeni jängälle
hillankukkien valkoisen meren.*

*Kirsti Paltto, Elämänviisauden-
kirja 1986*

Mauri Nieminen

LAPIN LUONTO LUO
OUTOA TAIKAA

© 2014 Mauri Nieminen

Kustantaja: BoD – Books on Demand,
Helsinki, Suomi
Valmistaja: BoD – Books on Demand

ISBN 9-789-522-868-435

Sisällys

Matkalla Pohjoiseen 7
Kekkonen hiihtää, Kekkonen kalastaa 26
Tuhottu - Tulevaisuuden Lappi 40
Mikä on Poronkusema? 48
Hiihtolappalaiset - Lylyt lumelle, kalhut kaljamalle 52
Saamelaiset - Euroopan alkuperäiskansaa 68
Ailu, Áillohas – Kova Valkeapää 85
Yrjö Kokko - Kirjoittava eläinlääkäri, luonnonsuojelija 93
Inarijärvi - Juotavan puhdas, mystinen järvi 102
Kaapin Jouni - Lapin pororuhtinas 119
Lapin Kultaa 126
Raja-Jooseppi - Ei ihan tavallinen Jooseppi 144
Mosku - Lajinsa viimeinen 153
Suomalainen puukko ja Lapinleuku 158
Timo K. Mukka - Arktinen boheemi 171
Reidar Särestöniemi - Korpitaiteilija 178
Revontulet – Lapin kaunein luonnonilmiö 185
Andreas Alariesto - Itseoppinut naivisti 193
Sompio - Päivänpuolen suuri erämaa 200
Ikä-Alpi - Lapin eräntäynnin mestari 212
Mitä A.E. Järvinen näki ja näkisi? 218
Sääsket ja räkkä - Etelän mies käytä Ohovia 228
Lapin savotat - Justeerilla ja pokasahalla 245
Nätti-Jussi - Lapin kuuluisin jätkä 258
Iso-Samperi - Lapin keisari ja leivän isä 264
Hilla - Lapin keltainen kulta 271
Vastavirtaan lohen suku 279
Tutkijoiden ja turistien Lappi 300
Toivoniemestä Pitkä-Marttiin, Kaunisniemeen 343
Onko Joulupukki olemassa? 357
Lapin sanoja ja selityksiä 367
Kirjallisuus 373

Yksinäisen laulujoutsenen lentoon nousu Utsjoen Karigasniemen Paašijärvellä, joka pysyy osin sulana talvella-kin. Tähän pyhään järveen laskee Sulaojan valtaisa lähde, Seitalampi kristallinkirkkaan vetensä (jopa 400 litraa sekunnissa). Lähteen vedellä uskotaan olevan parantavia voimia.

MATKALLA POHJOI- SEEN

*Kuin tunturilla puro hiljaa helää,
Ja luopi kultatähkät pajurukkaan,
Niin sinäkin, sä Laulu, saatat kukkaan
Sen ihmismielen, jossa kaiho elää.
Ja siksi kiitän sua, Laulu hento:
Sä siunaat kaihonkukin elämäni,
Sä helkyt silloinkin, kun edessäni
On syksy, jolloin uupuu verten lento.*

V.E. Törmänen *Laulu*, 1925

Ensimmäiset muistoni silloin kaukaiseen Lappiin liittyvät joulun aikaan olympia-vuonna 1952. Kotiini Rauhalaan, Kyyjärvellä Keski-Suomessa, oli vedetty sähköt kylän ensimmäisten talojen joukossa. Isä oli irrottanut öljylampun katosta ja ostanut pienen putkiradi-on. Kovin kuumenevasta "laatikosta" tuli jo jouluohjelmaa Lapista.

Vuonna 1956 käynnistyi Inarin Riutulassa maailmanlaajuinen operaatio *Kulkuset*, kun Amerikan viestilaivueen sotilaat alkoivat vierail-la Saksan lentotukikohdasta maailman pohjoisimmassa lastenkodissa. Paikan oli valinnut "Alhainen herra" kuulustelija, vastavakoilumies ja tunturikasvien innokas valokuvaaja **Reino Sariola**. Orpolapsille annettiin joululahjoja ja kuultiin joululauluja Lapista. Vierailuja radioitiin ja ainakin jo vuonna 1965 ne myös televisioitiin. Myöhemmin minulle kerrottiin tarinaa, että paikannimet olisivat menneet Inarissa sekaisin: Riutulasta piti tulla vanhainkoti ja Toivoniemestä lastenkoti. Se oli kyllä liian hyvä tarina ollakseen totta. Noposenahan kansakoulussa lau-

loimme tuolloin ainakin **F.M. Franzénin** laulua "*Juokse porosein, poikki vuoret maat..*"

Monet Lappiin liittyvät laulut ja iskelmät ovat jääneet vuosien kuluessa mieleeni. Niiden syn-tyhistoria ja taustat ovat mielenkiintoisia. Usein Lapin luonnolla ja ihmisillä on ollut sananmu-kaisestikin sormensa pelissä. Jo kesällä 1948 muusikko **Kullervo Linnasta** oli tullut Lapin ja Lemmenjoen ystävä, Iisakki Paadarin, Kaapin Jounin ja Jomppasten hyvä väärti sekä Ranttilan veljesten kultakuriiri. Hän vei vuosittain kulta-hippusia Inarista Helsinkiin, ja kultaa tuli muu-tenkin. Lokakuun lopulla 1949 Linna osallistui Yleisradion järjestämään iskelmäkilpailuun ja voitti sen kirkkaasti säveltämällään poikkeuksel-lisella "duurivalssilla" *Kultainen nuoruus*. Voitto tuli osin lappalaisten tuttuja äänillä. Varsinkin Itä-Suomessa ja nykyisellä sydäntautialueella oli totuttu tuolloin vain mollisäveliin. Ruotsissa kaksirivinen haitari, "pirunkeuhko", oli nimel-tään *durspel*, jolla voi soittaa vain yhden mol-lisoinnun. Surumieliset suomalaiset olivat lisän-neet kaksiriviseensä toisenkin mollin.

Voittovalssista tuli heti **Eero Väre**en ja myö-hemmin myös "kuningas" **Olavi Virran** laula-mana suuri menestys. Vaikka Kullervo Linna kävi usein Lemmenjoella, niin silti laulun tämän muka "lämpimän" joen taika- ja kultakuun loisteesta teki **Kauko Käyhkö**, "Justeeri", vuonna 1969. *Lemmenjoella paistoi kuu*, mutta inarilaisille kovin tutun humpan *Muistojen Inari* teki taas Kullervo Linna. "*Tämä sävellys on syntynyt tun-teestani Lappia kohtaan vuonna 1964. Olinhan siellä jo tätä ennen usein tampannut toistakymmentä vuot-ta ja sen maisemat ja tapaukset niin mielessäni, että jotain oli saatava paperille sävelinä ja sanoina juuri niiltä seuduilta, joilla olin eniten liikkunut*", perus-teli Linna tätä sävellystään:

*Maisemat jylhät Inarin,
sen taivaalla liikkeet talvisin
muistollein ei anna rauhaa,
siellä kosket vapaina viel' pauhaa.
Loisteessa iltanuotion
tunturin juurella Otsamon
kuulla sain joutsenen laulun,
sointuja Pohjolan maan...*

Kullervo Linna osti huvilatontin Menesjärveltä **Jouni-Piera Jomppaselta**, itse keisari Wilhelm II:n kummipojalta. Lappalaiset olivat olleet vierailulla Euroopassa 1900-luvun alussa, kun Jouni-Piera syntyi Köningsbergissä eli nykyisessä Kaliningradissa. Keisari oli alkanut pyydettäessä pojan kummiksi ja antanut lahjaksi myös kolme kultarahaa. Linnan huvila, nimeltä Linnalahti, valmistui Menesjärvelle vuonna 1965.

Äkäslompolossa viihtyi, työskenteli ja Ylläksellä hiihteli jo 1940-luvun lopulla myös "Lapin hullu" **Reino Helismaa**. Ensimmäisen kerran hän tuli Äkäslompoloon vuonna 1947. Tuolloin matka Helsingistä kesti 34 tuntia. Mukana hiihteli ja paikallisille esiintyi myös keihäänheiton ja jousiammunnan olympiamitalisti ja laulaja **Tappio Rautavaara**. Maaliskuussa 1949 **Aimo Jäderholm** kuvasikin lyhytelokuvan *Laulu Tunturille*, jossa Helismaa ja Rautavaara vaimoineen hiihtelivät musiikin lomassa Ylläksen maisemissa. Elokuvassa Helismaa ja Rautavaara esittivät myös hilpeän rallin *Lähde, lähde tunturille* ja Rautavaara laulun *Rakovalkealla*. Laulu ja kitara soivat silloin aina perhemajoituspaikoissa.

Monien Lappi-laulujen säveltäjä **Toivo Kärki** ei matkustanut koskaan Lappiin. Silti syntyi musiikkia "rillumarei"-elokuvaan ja Kauko Käyhkön laulamana myös jenkka *Rovaniemen markkinoilla*. Ensimmäisen rallinsa *Suutarin tyttä-*

ren pihalla Helismaa teki Kärjen kanssa vuonna 1948. Yleisradiossa sitä ei tosin "epäsiveänä" esitetty.

Elokuvatuottaja **T.J. Särkkä** meni Kärjen viiheestä katsomaan Helismaan ja kumppaneiden iltamaesityksen, ja pestasi heidät tekemään musikaalisen elokuvan *Rovaniemen markkinoilla* vuonna 1948. Näitä kuuluja talvimarkkinoita oli alettu pitää Rovaniemellä jo vuonna 1881. Elokuva kristallisoi vuoden 1948 Lemmenjoen kultalöydön. Nimikkolaulu oli myös vuonna 1951 julkaistujen Suomen ensimmäisten ja suosittujen levymyyntitilastojen kärjessä.

Monet "Repe" Helismaan lauluista kertovat Lapista ja kosmisesta yksinäisyydestä, johon vain luonto voi tuoda lohtua. Ihmisen seurana ovat monet tunturit tai suuret vaarat, tuhannet tähdet ja revontulet. Lapissa ihminen voi hyväksyä itsensä. Helismaan laulujen sanoituksista monet liittyvät hyvin Lappiin, ja niistä on tullut myös klassikkolauluja.

Pohjoiseen sijoittuvat laulut *Reppu ja reissumies*, *Kaksi vanhaa tukkijätkää*, *Kulkuri ja joutsen*, *Reissumies ja kissa* sekä *Kulkurin iltatähti*, joka kuitenkin toimittaja **Jonna Pulkkinen** mukaan kertoisi enemmän jo suomalaisesta leikatusta konjakista, 1-3 tähden Jaloviinasta, kuin tähti-taivaan kaipuusta. "Jalluhan" oli Helismaan, Rautavaaran ja myös **Esa Pakarisen** ja **Masa Niemen** taattua keikkajuomaa.

Laulu *Päivänsäde ja menninkäinen* sopii myös Lappiin, missä valon ja varjon sekä hyvän ja pahan kontrastit lyövät toisilleen kättä. *Rakovalkealla* ja *Neljän tuulen tiellä* kuvasivat Rautavaaran esittämänä tuolloin ja myöhemminkin hyvin Lapin erämaista ja herkkää tunnelmaa. Samoin teki **George de Godzinskyn** ja **Kalervo Nuorvalan** kaunis *Pohjolan yössä* -valssi:

*Pohjolan yö,
täynnä on kummaa taikaa.
Tuuli kun jängällä soi,
mailleen kun painuvi koi.*

*Pohjolan yössä näin,
kun olet vierelläin.
Lauluja Pohjolan yöstä
mä laulan sinulle yksin vain...*

"Täysikuu sä ihme suurin olet öisen taivahan.." (laulaen Olavi Virta).

On heinäkuun helteinen, lähes pysähtynyt päivähetki Inarin Siko- eli Siggavuonossa.

Muddusjärven rannalla

Eräät laulumuistoni ovat liittyneet jopa tietämättäni Lappiin. Kun 1950-luvun alkupuolella ihastuin pehmeä-äänisen **Veikko Tuomen** esittämään balladiin *Erämaaajärven mökki*, en tiennyt silloin, että laulu oli tehty Lapissa, vieläpä lähellä nykyistä asuinpaikkaani. Tämä **Usko Kempin** ensimmäinen rauhanaikainen Lappiin liittyvä laulu oli nimittäin syntynyt Inarissa, Muddusjärven rannalla. Uudempiin iskelmiin ovat paikallisesti liittyneet tosin myös Helsingin Rööperissä ja Kolmannella linjalla sijainneet asuntoni.

Kemppi oli ollut tekemässä lyhytfilmiä Lapin viljelymahdollisuuksista. *"Siinä oli edessämme ammoin sitten hylätyn mökin raunio ja juuri siinä syntyi 'Erämaaajärven mökki', balladi elämästä, joka ei jatkunut kaamoksen ja yksinäisyyden takia"*, kirjoittaa Kemppi. Lapin sodan seurauksena nykyinen rantanikin oli tuolloin vielä autiona. Muddusjärvi on saamea ja tarkoittaa tiettävästi "passelia", sopivaa. Järvi onkin pieni Inarijärveen verrattuna, vain 30 kilometriä pitkä! Tänäpäin voin kuulla tämän surullisen tarinan korvissani istuessani Mudduksen rannalla tai laulaessani sitä:

*Rannalla harmaja mökki,
lahonneet hirret sen,
ruuduitta ikkuna katsoo,
piha on ruohikkoinen.
Kaislikkoon vene on jäänyt,
viikate myös ruostumaan,
pihapuun oksissa soittaa
tuuli vain kaipuutaan.*

*Rannalle erämaaajärven
mies nuoren vaimon toi,
peikkoja nuorikko säikkyi,
myrsky kun korvissa soi.*

*Vuosia jonkun vain kesti,
erämaa uhrinsa vei.
Pois lähti mies, mökin jätti,
takaisin tullut ei.*

*Rannalle nyt ani harvoin
joku käy matkallaan,
tuvassa yön ilman unta
valvoo hän lavitsallaan.
Kuuliko hiljaisen nyyhkeen
pimeään keskeltä hän?
Vai liekö kuullut vain tuulen
nurkkia kiertävän.*

*Rannalla erämaaajärven
peitossa pensaiden
autio, harmaja mökki,
lahonnut, surullinen.
Tarina pieni on aivan,
myös kovin tavallinen,
en tiedä maksoiko vaivan,
kun kerroin sulle sen?*

Usko Kemppi (salanimi U. Kalanti) teki Lapista runsaat 30 laulua. Erityisesti Kemppi piti Käsvärren tunturialueesta. Siellä syntyi useita joikurakenteisia säveliä, myös mahtipontinen laulu *Kilpisjärven mahtava Saana*.

Ensimmäisen Lappiin liittyvän laulun, **Saukin** eli **Sauvo Puhtilan** sanoittaman tunturin *Pieni kukkanen*, kuulin **Laila Kinnusen** esittämänä veivattavasta "grammarista" joskus 1950-luvun lopulla. Laulu oli alkujaan ulkomaista ja jatshtavaa tuotetta, nimeltään *Petite Fleur*. Kun Rovaniemelle muutamaksi vuodeksi pysähtynyt tangosäveltäjä **Unto Mononen** pyysi hanuristi Esko Könösen Maj-Lis-vaimoa tekemään keväällä 1963 sanat säveleensä *Lapin Tango*, syntyi jo aito tango. Tuon kesän vietin itsekkin Lapissa,

Meltosjärvellä, ja tutustuin myös alustavasti Lapin kiinnostavimpaan eläimeen, poroon, josta taitava Pöntsön taiteilija, mandoliinimies **Reijo Raekallio** teki ensimmäisen maalauksensa vasta vuonna 1968. *Lapin Tangon* levytti taidolla **Tamara Lund**, ja tämä suosittu iskelmä levisi pian maailmalle, Japaniin asti.

Ehkä suurimman vaikutuksen minuun on tehnyt Lapin lauluista kuitenkin **Matti Heiniva-hon** vuonna 1960 levyttämä *Tunturin juurella*. Tähän alkujaan ”lännen” lauluun (*Red River Valley*) teki myös nykyään ajankohtaiset sanat jälleen Saukki. Muutama vuosi sitten jouduin tulkitsemaan tätä laulua suomeksi Kiinan matkallani tietämättä, että laulu oli juuri silloin suuri karaokehitti siellä. Tälle tunturin juurelle piti palata joka ilta:

*Lapin poika mä oon juurta noitain,
taikarumpu soi syntyessään.
Porotokkaani huolella hoitain,
joiun luikkaan mä tunturiin päin.
Revontulta kun katselen illoin,
kevään enteet jo taivaalla nään.
Muistan tyttöä tunturin silloin,
hymyn muistan ja mietteisiin jään.*

*Kevät saapui yön päiväksi tehden,
hänet juurella tunturin näin.
Lapin koivu sai pienosen lehden,
kevät luokseni toi ystävän.
Ilon tunsin mä rinnassa suuren,
sinun kauneutes häikäisi mun.
Saavun taas luokse tunturin juuren,
muistan myös miksi jättää sain sun.*

*Pedot julmat vei tokkani rauhan,
ahma, ilves ja hukkakin kai.*

*Kesken iltamme kauniin ja lauhan,
ase kourassa jahtiin mun sai.
Ajo päättyi ja tunturin juureen,
tulin taas, sua löytänyt en.
Yhä vain palaan tunturin juureen,
ehkä vielä sun nään luona sen.*

Kuuluisimman tangonsa *Satumaa* Mononen sävelsi ja sanoitti jo ennen Lappiin tuloaan ja kymmenessä minuutissa eräänä lauantai-iltana saunaa lämmittäessään. Sen levytti **Henry Theel** vuonna 1955, mutta Suomen suosituimmaksi tangoksi sen teki vasta **Reijo Taipaleen** tulkinta vuonna 1962. Ivalossa tanssittiin letkajenkan ME vuonna 1964, ja keväällä 1966 uskalsin minäkin Vetelin Veikkolassa ensikerran tanssiparketille Tamaran Lundin laulaessa Satumaata sekä mystistä *Lapin tangoa* ja luoden Lapin luonnon outoa taikaa keskipohjalaisiin tanssijoihin.

Muutamaa vuotta myöhemmin olin jo Ruotsissa, kun Unto Monosen löytämä **Esko Rahkonen** esitti tangoa *Kotiseutu Pohjolassa*. Tango houkutteli kovin nuorta miestä palaamaan takaisin keväiseen Suomeen. Kesällä 1972 kiertelin jo eri puolilla Lappia, ja seuraavana keväänä olin tutkimassa nälkiintyneitä ja kuolevia poroja Enontekiön Hetassa. Asuntona oli pappilan vinttikamari. Kovin kevyitä olivat tuolloinkin poron keuhkot kirkkoeväiksi.

Sodankyläläinen mestaripelimanni **Leo Siirtola** teki vaimonsa Leenan kanssa kauniin ja koskettavan Lapin laulun *Kylmänkukkia* vuonna 1976. **Eero Aven** opetteli sen kuulema Nellimön lavalla ja levytti seuraavana syksynä. Tuolloin Syksyn sävel-kilpailussa **Taiska** lauloi myös erikoisen ja esihistoriallisen tarinan *Haltin häät*.

Pekka Kujala sävelsi talvisen laulun *Lumiperhonen*, ja "lentojätkä" Aven levytti myös **Olli Lokan** humpun *Naltioon*. Tästä petopoliittisesti reippaasta humpasta tuli Kemin-Sompion ja poromiesten kestosuosikki:

*Kurvari, poliisi,
se nukkui Keminhaarassa.
Sinä yönä, kerrotaan,
kuoli ahma Akanvaarassa.
Eikä esivallan koura häntä saata tavoittaa,
joka tuiskun kiinni saanut on ja sillä ratsastaa.
Olavi, Olavi – pahaa unta näki riistapoliisi...*

Olin tuolloin liikkunut jo Naltiossa, tutustunut **Olavi Kuoskuun**, Kemin-Sompion poroisäntään, ja tutkinut eri puolilla Lappia ja eri vuodenaikoina poroja. Euroopan tietoisuuteen Lappi pääsi kuitenkin vasta vuonna 1977, kun kilpasäveltäjä **Aarno Raninen** ja **Monica Asplund** matkustivat Eurovision laulukilpailuihin Lontooseen ja esittivät "joikuvan" *Lapponian*. Lapponia sai osakseen suurta huomiota. Asplund levytti sen jopa kymmenellä eri kielellä. Raninen oli perehtynyt aikaisemmin Käsivarressa tuntemani poromies **Jouni Labban** eli Iso-Jounin opastuksella Lapin joikuihin ja mystiikkaan.

Kesällä 1980 asuin jo Rovaniemellä. Kaamassa norjalaisen auto törmäsi tuolloin kohtalokkaasti risteyksessä lauluntekijän **Juha "Watt" Vainion** autoon, lähellä **Nuorgamin Jounin** matkamuistomyymälää. Tuleva "Potenssi-Jouni" väänsi sorkkaraudalla kolhiutuneen auton oven auki, puri poronsarvea ja lahjoitti Junnulle vielä leukun muistoksi. Vainio pyysi Jounia kirjoittamaan nimensä tuppeen ja lupasi, että tästä vielä kuuluu. Niin kuuluikin, sillä jo Syksyn sävelkilpailussa soi Vainion laulu *Matkalla pohjoiseen*:

*Kauheat mutkat on Kaamasentiellä,
paljolti liikennepainetta,
Nuorgamin Jouni, kun myymässä siellä
on kuulua potenssiainetta...*

Jounista tuli hetkessä maankuulu. Laulun voimaa kuvaa myös se, että muutaman vuoden kuluessa oli oiottu kaikki mutkat Kaamassa. Paikoin kulkee Inarissa nykyään kolmekin tietä rinnakkain. Silti sanonta, neljän ruuhka Kaamassa, viides auto tulossa Utsjoelta, pitää enemmän kuin paikkansa.

Ei liene ihme, että ensimmäiset tangokuninkaalliset Seinäjoelle tulivat Lapista. Rovaniemäläinen sotilasmuusikko **Kauko Simonen** kruunattiin Suomen ensimmäiseksi tangokuninkaaksi vuonna 1985. Kauniisti kaikui hänen tango *Anja, olet elämäni nainen*. Seuraavana vuonna kuninkuuden voitti ylitorniolainen **Teuvo Oinas**. Teuvoon olin tutustunut jo Volvon tehtailla Ruotsissa. Arpelan kylästä tuli ensimmäinen tango-kuningatar **Arja Sipola** vuonna 1987. Myöhemmin laulava poromies **Eero Magga** on humpannut myös *Poromiehestä* ja *Poromiehen suudelmasta* sekä laulanut tangoja saameksi.

Jo 30 vuotta on Lappia ja koko Suomea kiertänyt myös **Souvarit**, maankuulu tanssiorkesteri Lapista. Levyjä on lähes saman verran kuin vuosia, on tullut kultaa ja platinaa. Lauluissa hehkuu vielä tukkilais- ja kultaromantiikka. Niissä on turisteille Lapin mainosta. Monet kappaleet ovat nykyään myös karaoke -baarien suosikkeja.

Eniten Lapille kansainvälistä mainosta on tuonut **Erik Blombergin** jo olympiavuonna 1952 ohjaama "kauhuelokuva" *Valkoinen peura*. Elokuva sai seuraavana vuonna amerikkalaisen *Kultainen maapallo* -palkinnon ja Cannesin elokuvajuhlien parhaan taruelokuvan palkinnon.

Kotimaassa elokuva sai myös kolme Jussipatsasta. Elokuvan kauniin musiikin sävelsi kitarataituri **Einar Englund**. Musiikin pohjana oli lappalaisia joikuja, lauluja, jopa lestadiolaisia virsiä. Elokuvan alussa taustana vilahteli Inarin Otsamotunturi. Myöhemmin liikuttiin jo Saariselän komeissa maisemissa ja näytettiin Kainispään ja Urupään tunturihuippuja. Poroerotukset kuvattiin Hammastunturin poroaidalla.

Elokuvaan yritettiin ensin valkaista tarvittava poro vetyperoksidilla, mutta siinä ei onnistuttu. Sitten ostettiin Kaasmukasta, **Vallen Uulalta**, sopiva valkko härkä. Elokuvanteon jälkeen tämä valkko päättyi täytettynä filmissä hölmöä metsänvartijaa näytelleen **Åke Lindmanin** ja hänen silloisen vaimonsa **Anneli Saulin** olohuoneeseen. Elokuvan Niilaa näytteli kuitenkin oikea poromies **Jouni Tapiola**, Kaavan Jouni Utsjoelta.

Myöhemmin sama Jouni toimi Utsjoen kunnanjohtajana. Jouni lasketteli elokuvassa helposti ja pelkillä mäystinsuksilla jyrkkää tunturin rinnettä alas, heitti suopungilla vauhdissa poron kiinni ja väänsi sen nopeasti sarvista alleen. Täydenkuun aikaan muuttui "valkoinen peura" tosin noitamaiseksi lapinnaiseksi, Biritaksi, jota näytteli **Mirjami Kuosmanen**. Elokuvan teema muistutti ihmissusitarinoita. Jounin olisi pitänyt elokuvassa kuulema suudellakin Biritaa, mutta se jäi, sillä "*lappalainenhan ei pussaa muualla kuin roukujen ja taljosten välissä!*"

Elokuvan aikaan ilmestyi myös kirjailija **Annikki Kariniemen** *Poro-Kristiina*. Kirjan päähenkilö oli kovinkin Piritan kaltainen vahva Lapin nainen. Räiskyvä Kariniemi kirjoitti yli 30 kirjaa ja oli myös ensimmäinen eräkirjoja kirjoittava nainen Suomessa. Hän oli edelläkävijä ja Lapin luonnon värikäs puolustaja.

Maaliskuussa 1954 kuvattiin Enontekiöllä *Pekka ja Pättä lumimiehen jäljillä* -elokuva. Jo junamatkalla kaverukset ja Justiina olivat törmänneet kahteen lemmenpariin, itse **Olavi Virtaan** ja Anneli Sauliin sekä Åke Lindmaniin ja Tuija Haloseen. Maailman paras laulaja esittikin elokuvassa Helismaan sanoittamat laulut *Tunte-maton taival* ja *Sokeripala*. Kantaesityksenä kuultiin elokuvassa myös ikivihreä tango *Täysikuu*. Virta oli alkanut laulaa "täysijännitteisesti" ja tangoja vuonna 1952. Virran autolla käytiin tuoloin myös Kilpisjärvellä.

Vasta 15-vuotias kolttalaulaja **Jaakko Gauriloff** polki jo 1950-luvulla Nellimöstä Ivaloon kuulemaan Olavi Virtaa. Kesällä 1964 Gauriloff, "Nellimön James Dean" kierteli myös lavoilla laulamassa itse "Olan" kanssa. Gauriloffin ensimmäisessä koltankielisessä reggae-kappaleessa *Tanja* on yhä potkua.

Alatorniolainen **Petter Abram Herajärvi**, Kalkkimaan pappi, on Lapin populaarimusiikin esi-isä, sillä hänen arkkiveisunsa *Kalkkimaan pojan laulu Engelsmannein käytöksestä Oulun läänissä kesällä 1854* julkaistiin Oulussa Christian Evert Barckin kirjapainossa jo vuonna 1854.

Vaikka Lapista on kirjoitettu myös monta kaunista laulua, sillä ei ole silti omaa maakuntalaulua. Lappi jakaakin Pohjois-Pohjanmaan kanssa **Oskar Merikannon** ja **V.A. Koskenniemien** pontevan laulun *Kymmenen virran maa*. Laulun kymmenentenä virtana on vasta ensimmäinen lappilainen joki eli Kemijoki. Muut joet ovat lorumaisessa järjestyksessä pohjoisesta etelään: Oulu-, Siika-, Pyhä-, Kala-, Lesti-, (Vetelin-) Perhon-, Ähtävän-, Lapuan- ja Kyrönjoki.

Jos Suomelle pitäisi etsiä myös uusi *Maamme*-laulu, että erottuisimme edes Eestistä, se voisikin

"Olen suomalainen..." Kesäinen Kari Tapion konsertti Sodankylässä, Pyhätunturin Aittakurussa. Akustiikka Suomen ainoalla rakkakurun esiintymislavalla on erikoinen ja hyvä.

olla *Olen suomalainen*. Kuulin sen itse **Kari Tapi-on** esittämänä Pyhä Unplugged -konsertissa Pyhätunturin Aittakurussa muutama vuosi sitten, ja tunturitkin tärisivät! Lapin maakuntaliitto haki jo vuonna 1987 Lapille uutta maakuntalaulua, jossa piti ainakin kerran esiintyä sana Lappi. Kilpailun voitti **Heikki Ylitesan** *Kaikukoon laulumme tunturin taa* ja **Reijo Lehtosalon** *Lappi laajalle aukeaa*. Yleisöäänestyksen voitti tosin Ylitesan kaunis laulu *Lapille*. Laulu oli liiankin kaunis maakuntalauluksi, mutta suosittu siitä silti tuli.

*Tunturituulien kera kuljet,
edessä selkosten outo maa,
nuotion lämmössä silmäs suljet
ja liron lauleloon saat nukahtaa.
Pois kerran poikkesit valtatieltä,
pois poron polkus sua johdattaa,
jos levon mieleesi löydät sieltä,
sinun maasi on Lapinmaa.*

*On Lapin luonnossa Lapin taikaa,
se monet kasvonsa kuvastaa:
on suvi sykkivää valon aikaa,
ken keväthanget voi unohtaa.
Kun katsot tunturirinteen ruskaa,
mi pintaan kaltion kuvastaa,
kun tunnet kaamoksen tummaa tuskaa,
piirtyy sieluusi Lapinmaa.*

*Oi Lapinmaa kehto kotiseudun,
jänkien, hallan ja hankien,
jos vieraisiin milloin luotas joudun,
kaipuuni kultamaa oot unien.
Kun sinuun kasvoin ja sinuun juurruin,
taas palaan luoksesi Lapinmaa.
Kun ilta tummuu ja ruska sammuu,
saanhan helmaasi nukahtaa.*

*Jos vallan saapi vieras henki,
jos pirkka kauneutees kajoaa,
et ole orja, et toisen renki,
ei outa ohjata meitä saa.
Tuhkasta nousivat kodit kerran,
taas tuuli tunturin puhalttaa,
sa itsees luota ja voimaan Herran,
meidän maamme on Lapinmaa.*

Ruijan poluilla

Jäämerelle ja Ruijaan lähdettiin ennen leivän perässä ja kuljettiin useita eri kesä- ja talvireittejä. Ensimmäinen reitti kulki Tornion kautta Muonioon, sieltä Muonionjokea pitkin Tromssaan tai tuntureiden yli Jyykeän vuonoon, Skibotteniin. Myös Hammerfestiin kuljettiin Enontekiön kirkon kautta, ensin tuntureiden yli Kautokeinon ja sieltä edelleen Altaan ja pohjoiseen.

Varsinaisia maanteitä edeltänyt toinen pääreitti, ns. *Ruijan polku* oli Lapissa ikivanha ja historiallinen kulkureitti. Sitä pitkin kuljettiin ennen Norjan Ruijaan ja Jäämerelle lähinnä leivän perässä. Kaukoreitin lisäksi polku palveli Inarin ja Utsjoen asukkaiden matkaamista myös etelään. Polulla kulkivat ennen niin kalastajat, papit, verottajat kuin kauppamiehetkin. Ensimmäisen kerran Ruijan polku mainitaan Saareselän kirjoissa jo vuonna 1598. Polku alkoi Sodankylän Rieston kylästä, minne päästiin etelästä venekyydillä. Siitä pohjoiseen oli käytettävissä kaksi reittiä, itäinen ja läntinen Ruijan polku. Reitit yhtyivät lopulta Inarissa.

Rieston kylästä alkanut itäinen reitti oli käytössä etupäässä talvisin ja se kulki suurten aapasoiden halki Sompioista Luirojärvelle ja sieltä tuntureiden välistä Akujärven kautta Inarin Pielpajärvelle. Läntistä reittiä käytettiin vain kesäisin. Se kulki Riesto- ja Muteniajokea pitkin

LAPIN LUONTO LUO OUTOA TAIKAA, ja se on myös laulun sanojen mukaan kaunis ja ihmeellinen. Lapissa jo taivas tuntuu olevan lähempänä maata ja ihmisiä kuin missään muualla. Siellä leimuavat parhaiten matkailijoita kovin houkuttelevat pohjanpalot eli revontulet ja yötön yö. Lapissa on vielä selvät vuodenajat ja pohjoisen ankaraan luontoon hyvin sopeutuneet kasvit ja eläimet. Sopeutumisen mestari on tunturipeurasta kesytetty poro. Lapin luonto, sen erämaat, vaihtelevat valot ja värit ovatkin synnyttäneet ja houkuttelleet kautta aikojen kulkijoita, tutkijoita ja taiteilijoita. Luonto on synnyttänyt kuin pakosta myös erikoisia persoonia, mahtimiehiä ja tulisieluisia taiteilijoita. Ja Lappi on täynnä tarinoita, jotka ovat vähintään tarua ja totta.

Tämä kirja kertoo sanoin ja kuvin laajasta Lapista, sen luonnosta, ihmisistä ja heidän elämästään. Kirjoittaja on yli 40 vuotta porotutkimuksen parissa työskennellyt biologi, tutkimuspäällikkö sekä Oulun ja Kuopion yliopistojen dosentti. Työ ja asuminen Lapissa, Inarissa Muddusjärven rannalla on antanut mahdollisuuden tutustua laajemminkin Lappiin, sen luontoon, historiaan, elinkeinoihin ja ihmiskohtaloihin. Toivotan mukavia lukuhetkiä, elämyksiä Lapin luonnon, ihmisten ja tarinoiden sekä laulujen ja joikujen parissa.

